

КОМУНІКАТИВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРОФЕСІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЮРИСТА

Шайда Наталія Петрівна,
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри загальної та диференційної психології
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»,
ORCID ID: 0000-0003-1534-1177

Литвин Ростислав Романович,
аспірант кафедри загальної психології та диференційної психології
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»
ORCID ID: 0000-0002-0195-1049

Полторацький Олексій Вікторович,
аспірант кафедри загальної психології та диференційної психології
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський державний педагогічний університет»
ORCID ID: 0000-0002-7689-9011

Актуальність та доцільність нашого дослідження зумовлена рівнем нагальності питання про структуру й особливості прояву комунікативних характеристик професійно-психологічної готовності майбутнього юриста в процесі підготовки до повноцінного та плідного професійного функціонування, особливо в сучасних особливих соціально-економічних та безпеково-нормативних умовах.

Професійна готовність майбутнього юриста передбачає наявність законодавчо регламентованих підстав та формальних механізмів її регуляції, високий рівень усвідомлення майбутнім правником місця та ролі правових інституцій у функціонуванні держави та окремого громадянина, розвиненою внутрішньою мотивацією юридичної діяльності, багаторівневими і структурованими процесами комунікації та взаємодії з професійним і соціальним оточенням.

Психологічний зміст соціальних та комунікативних характеристик професійно-психологічної готовності майбутнього юриста базується здебільшого на прийнятті й розумінні індивідуальності оточення, вмінні ефективно долати комунікативні бар'єри, навичках гнучкого та невимушеного встановлення продуктивного професійно орієнтованого контакту з оточенням, спроможності контролювати власні негативні емоції, регулювати хід взаємодії з професійними партнерами. Позитивне ставлення до професії майбутнього юриста не передбачає насамперед неприйняття або нерозуміння індивідуальності іншої людини, категоричності та консервативності в оцінках людей. Професійно вмотивованим майбутнім юристам невластиве невміння пробачати іншому його помилки, незграбність, нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту партнера, невміння пристосовуватися до професійного партнера, прагнення підлагоджувати партнера під себе, зробити його зручним, прагнення переробити, перевиховувати партнера тощо.

Ключові слова: майбутній юрист, особистість, професійна ідентичність, професійна підготовка, комунікація, структура, кореляція, показник.

Shaida N., Lytvyn R., Poltoratskyi O. COMMUNICATIVE CHARACTERISTICS OF THE PROFESSIONAL AND PSYCHOLOGICAL READINESS OF THE FUTURE LAWYER

The relevance and expediency of our research is due to the level of urgency of the question of the structure and features of the manifestation of communicative characteristics of the professional and psychological readiness of a future lawyer in the process of preparation for full and fruitful professional functioning, especially in today's special socio-economic and security and regulatory conditions.

The professional readiness of a future lawyer assumes the presence of legally regulated grounds and formal mechanisms for its regulation, a high level of awareness by the future lawyer of the place and role of legal institutions in the functioning of the state and an individual citizen, developed internal motivation for legal activity, multi-level and structured processes of communication and interaction with the professional and social environment.

The psychological content of the social and communicative characteristics of the professional and psychological readiness of a future lawyer is based mainly on the acceptance and understanding of the individuality of others, the ability to effectively overcome communication barriers, the skills of flexible and relaxed establishment of productive professionally oriented contact with others, the ability to control one's own negative emotions, and regulate the course of interaction with professional partners. A positive attitude towards the profession of a future lawyer does not primarily

imply rejection or misunderstanding of the individuality of another person, categoricalness and conservatism in assessing people. Professionally motivated future lawyers are not characterized by the inability to forgive another for his mistakes, clumsiness, intolerance to the physical or mental discomfort of a partner, inability to adapt to a professional partner, the desire to adjust the partner to oneself, to make him comfortable, the desire to remake, re-educate the partner, etc.

Key words: *future lawyer, personality, professional identity, professional training, communication, structure, correlation, indicator.*

Вступ. Набуття професійними юристами розвиненої професійної готовності є наріжним моментом вирішення питання про становлення верховенства права та розвиток юридичної культури наших співгромадян. Задля якомога ефективнішого досягнення цієї мети вже на етапі професійної підготовки майбутніх правників набуває неабиякого значення формування їх професійної самосвідомості та ідентичності, загального й спеціального інформаційного тезаурусу, високого рівня розвитку комунікативних умінь та навичок, професійна толерантність та емпатія тощо.

Відповідно, питання про структуру й особливості прояву комунікативних характеристик професійно-психологічної готовності майбутнього юриста в процесі підготовки до повноцінного та плідного професійного функціонування, особливо в сучасних особливих соціально-економічних та безпеково-нормативних умовах, вимагає особливої уваги фахівців у галузі психології, педагогіки, юриспруденції та соціології тощо. Ці міркування й зумовлюють актуальність та доцільність нашого дослідження.

Метою дослідження є теоретико-методологічний та емпіричний аналіз основних комунікативних характеристик професійно-психологічної готовності майбутнього юриста в процесі професійної підготовки. Реалізація мети дослідження передбачає аналіз науково-методологічних передумов професійної готовності юристів, збір та обробку емпіричного матеріалу дослідження комунікативних та професійних психологічних характеристик майбутніх юристів, його математико-статистичну обробку (кількісний і якісний аналіз отриманих в процесі експерименту даних, процедура кореляційного аналізу за Пірсоном) та належну наукову інтерпретацію виявлених у процесі дослідження психологічних особливостей і закономірностей. Основним завданням дослідження було визначення комунікативних особливостей професійної та психологічної готовності майбутнього юриста в процесі навчання.

Матеріали та методи. Для реалізації психолого-діагностичної мети використано такі методики: опитувальника професійної ідентичності І. Філенка [1] та методика дослідження термінальних й інструментальних цінностей (М. Л. Міхеєва), що успішно застосовувалася нею на виборці майбутніх судових експертів [2, с. 60–61]. Емпіричну вибірку дослідження становили студенти другого та четвертого років навчання денної і заочної форми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 Право, що навчаються на факультеті історії і права Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, загальною кількістю 60 осіб. Як математико-статистичне забезпечення нашого емпіричного дослідження використано метод кореляційного аналізу за Пірсоном з обчисленням коефіцієнта лінійної кореляції.

Виклад основного матеріалу. Проаналізуємо наявне теоретико-методологічне психологічне підґрунтя сучасних досліджень комунікативної сфери професійно-психологічної готовності майбутнього юриста.

С. Е. Кіржнер, аналізуючи мовленнєві аспекти професійної підготовки майбутніх юристів-міжнародників, виокремлює непересічне значення методичного потенціалу професійно спрямованих англійських монологічних висловлювань, що полягає в демонстрації аспектів ситуацій реального професійного спілкування носіїв англійської мови, соціокультурні особливості роботи фахівців у межах британської та американської правових систем, функціонуванні юридичних термінів у контексті, сюжетах, фабулах, питаннях і засобах їх вирішення, що сприяє підвищенню мотивації студентів до опанування усного професійно спрямованого англійського монологічного мовлення, поглибленню їхніх професійних знань та мовно-мовленнєвих навичок на лінгвістичному, соціокультурному й екстралінгвістичному рівнях [3].

О. І. Денищик, досліджуючи питання розвитку моральної культури юристів, розглядає її як рівень сприйняття культури суспільства та наслідок морального розвитку особистості юриста, його свідомості (почуттів, емоцій, уявлень, потреб, мотивів, ціннісних орієнтацій), зокрема в професійному контексті, сукупність стійких знань про моральні цінності, принципи, правила, норми та ідеали, міру сформованості суспільно значущих моральних якостей, навичок та умінь моральної професійної поведінки, їх вияву в процесі здійснення правником професійних повноважень та в позаслужбовий час; при цьому структурними елементами моральної культури майбутніх юристів є моральна свідомість, моральні відносини, моральна поведінка, моральна діяльність, культура професійного спілкування, та професійно необхідні моральні якості [4]. На думку М. Й. Криський, специфіка діяльності фахівців юридичної сфери професійної діяльності вимагає від них високого мовленнєвого розвитку, здатності ефективно спілкуватися в різних життєвих і професійно значущих обставинах, що має бути вирішальними факторами в процесі визначенні змісту, виборі форм, плануванні засобів, методів та прийомів академічної підготовки майбутніх юристів [5].

Спираючись на першооснови компетентнісного підходу, Д. І. Демченко визначає професійну іншомовну компетентність юриста як професійно значущу інтегральну якість особистості представника юридичної професії та системно-ціннісне психологічне новоутворення, що забезпечує декодування іншомовної юридично релевантної інформації (міжнародних правових документів, іншомовної юри-

дичної термінології), креативне використання її як у практичній юридичній діяльності, так й у безпосередніх контактах з іноземними колегами, що вможливує подальше становлення здатності вільно здійснювати міжнародну професійну юридичну діяльність [6].

На думку Б. О. Чупринського, процес формування професійної культури майбутнього юриста передбачає творчий розвиток особистості, що містить поєднання професійних, естетичних, морально-етичних інтересів, індивідуальних естетичних ставлень людини до дійсності, онтологічних принципів права, спрямованих на досягнення істини, добра та справедливості в суспільстві. Сам процес формування правосвідомості майбутніх юристів зумовлений виливом системи безпосередніх умов життя й навчання, системи юридичної освіти й виховання, засобами масової комунікації, особливостями практичної діяльності у сфері права, соціально-політичною та соціально-правовою активністю суб'єкта правоохоронної і правозаставної діяльності [7].

Психологічну готовність майбутніх юристів до професійної діяльності Ю. Ю. Бойко пропонує розглядати як інтегральне особистісне утворення, що забезпечує ефективне включення та успішне виконання професійної юридичної діяльності й містить у своєму складі функціонально-пов'язані та взаємозумовлені компоненти: мотиваційний (система ставлень особистості до професійної діяльності), операційний (система регуляції професійної діяльності), емоційно-вольовий (система регуляції активності особистості як суб'єкта професійної діяльності) та особистісний компонент (система ставлень особистості до себе та прийняття себе як суб'єкта професійної діяльності). На думку авторки, комплексна програма формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності повинна ґрунтуватися на застосуванні активних соціально-психологічних методів [8].

Є. В. Тягнирядно розглядає як істотну характеристику професійного становлення майбутніх юристів їх риторичні вміння, які пропонує розглядати їх як умотивовану спроможність до виконання складних комплексних мисленнєво-мовленнєвих дій, що забезпечують ведення професійної юридичної діяльності [9].

О. В. Писаревська, досліджуючи процес формування стратегічної компетентності майбутніх юристів-міжнародників в університетах Франції, аналізує теоретико-методологічні аспекти та науково-практичний досвід їх професійної підготовки, конструє модель формування стратегічної компетентності майбутніх юристів-міжнародників в університетах Франції, де виокремлює такі блоки: цільовий, методологічний, організаційно-процесуальний, змістовий та контрольний-результативний [10].

На думку Л. Л. Горлової, комунікативна компетентність є важливим складником професійної культури юристів, показником сформованості системи професійних знань, комунікативних навичок, ціннісних орієнтацій, загальногуманітарної культури, інтегральних показників мовної культури, необхідних для якісної професійної діяльності. Її розвитку суттєво сприяють індивідуальні та особистісні якості, соціокультурний й історичний досвід у процесі професійного спілкування майбутніх юристів. Авторка підкреслює, що процес цілеспрямованого навчання професійної комунікативної компетентності майбутнього юриста зумовлений рівнем усвідомлення цінностей юридичної професії, ступенем актуалізації професійних і комунікативних навичок, рівнем активізації сфери мотивації до опанування юридичної професії [11].

Д. Ю. Грубіч, досліджуючи особливості застосування інноваційних освітніх технологій у процесі підготовки майбутніх педагогів, зазначає, що використання в процесі загальноправової підготовки студентів інноваційних технологій, які засновані на розвитку механізмів мислення, творчих та рефлексивних здібностей студентів у поєднанні з постійним оновленням змістового компонента правової освіти відповідно до вимог сучасного суспільства та змінами чинного законодавства, забезпеченням зв'язку змісту загальноправової підготовки студентів із майбутньою професійною діяльністю, підвищує у свідомості студента рівень особистісної значущості демократичних прав та свобод громадянина, доповнює його соціально-правовий досвід [12].

Результати. Зазначимо, що під професійною готовністю майбутнього правника ми розуміємо законодавчо регламентований та формально регульований, суспільно контрольований результат його підготовки, що неодмінно характеризується високим рівнем усвідомлення ним місця та ролі права у функціонуванні держави та окремого громадянина, розвиненою внутрішньою мотивацією юридичної діяльності, багаторівневими й структурованими процесами комунікації та взаємодії з професійним і соціальним оточенням, що спрямоване на верховенство права та досягнення демократичних і гуманістичних візців світоустрою.

Як соціальні та комунікативні характеристики професійно-психологічної готовності майбутнього юриста доречно насамперед розглядати прийняття та розуміння індивідуальності оточення, ефективно долати комунікативні бар'єри, гнучко й невимушено встановлювати продуктивний професійно орієнтований контакт, уміння контролювати власні негативні емоції, регулювати процесу взаємодії з професійними партнерами тощо.

Уміння реалізувати діяльність майбутнього юриста негативно пов'язане з показниками неприйняття та нерозуміння інших, невміння стримувати себе в спілкуванні, використання себе як еталону в спілкуванні, невміння пробачати інших, інтолерантності до дискомфорту інших, невміння адаптуватися до інших у спілкуванні, прагнення підкорити собі партнера по спілкуванню, категоричностію.

Позитивне ставлення до професії майбутнього юриста негативно корелює з показниками нетерпимості до фізичного чи психічного дискомфорту партнера, прагнення підлагоджувати партнера під себе, зробити його зручним, невміння пробачати іншому його помилки, незграбність, ненароком завдані не-

приємності, невміння пристосовуватись до партнера, прагнення переробити, перевиховувати партнера, категоричності та консервативності в оцінках людей у майбутніх професійних правників. Нижче, у Таблиці 1, представлені показники кореляції комунікативної інтолерантності та психологічної готовності до діяльності майбутніх юристів.

Умотивованість на опанування професії юриста негативно пов'язана нетерпимістю до фізичного чи психічного дискомфорту партнера, невмінням пристосовуватися до професійного партнера, прагненням підлагоджувати партнера під себе, зробити його зручним, прагненням переробити, перевиховувати партнера, категоричністю або консервативністю в оцінках людей у майбутніх юристів. У Таблиці 2 показані зв'язки комунікативної інтолерантності майбутнього правника та показників його професійної ідентичності.

Позитивна та активна професійна ідентичність майбутнього правника передбачає нижчі показники, а негативна й пасивна – вищі за всіма параметрами комунікативної інтолерантності: невміння стримувати себе або згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями професійних партнерів, неприйняття або нерозуміння індивідуальності людини як клієнта, використання себе як еталону при оцінюванні інших, невміння пробачати іншому його помилки, незграбність, ненароком завдані неприємності, нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту партнера, невміння пристосовуватися до партнера, прагнення підлагоджувати партнера під себе, зробити його зручним, прагнення переробити, перевиховувати професійного партнера, категоричність або консервативність в оцінках людей у майбутніх судових юристів.

Висновки. Отже, за результатами проведеного дослідження можна стверджувати, що: 1) професійна готовність майбутнього юриста передбачає наявність законодавчо регламентованих підстав та формальних механізмів її регуляції, високий рівень усвідомлення майбутнім правником місця та ролі правових інституцій у функціонуванні держави та окремого громадянина, розвиненою внутрішньою мотивацією юридичної діяльності, багаторівневими й структурованими процесами комунікації та взаємодії з професійним та соціальним оточенням; 2) психологічний зміст соціальних та комунікативних характеристик професійно-психологічної готовності майбутнього юриста здебільшого полягає в прийнятті й розумінні індивідуальності оточення, вмінні ефективно долати комунікативні бар'єри, навичках гнучкого й невимушеного встановлення продуктивного професійно орієнтованого контакту з оточенням, спроможності контролювати власні негативні емоції, регу-

Таблиця 1

Показники кореляції комунікативної інтолерантності та психологічної готовності до діяльності майбутніх юристів

Показники інтолерантності	Вміння	Ставлення	Вмотивованість
Неприйняття або нерозуміння індивідуальності людини	-0,55	-0,62	-0,65
Використання себе як еталону при оцінюванні інших	-0,52	-0,59	-0,64
Категоричність або консервативність в оцінках людей	-0,40	-0,45	-0,53
Невміння стримувати себе або згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів	-0,52	-0,60	-0,66
Прагнення переробити, перевиховувати партнера	-0,46	-0,55	-0,60
Прагнення підлагоджувати партнера під себе, зробити його зручним	-0,47	-0,56	-0,61
Невміння пробачати іншому його помилки, незграбність, ненароком завдані неприємності	-0,49	-0,56	-0,64
Нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту партнера	-0,49	-0,57	-0,62
Невміння пристосовуватися до партнера	-0,49	-0,56	-0,62

Таблиця 2

Кореляції комунікативної інтолерантності та професійної ідентичності майбутніх юристів

Показники інтолерантності	Показники професійної ідентичності			
	Позитивна	Негативна	Активна	Пасивна
Неприйняття або нерозуміння індивідуальності людини	-0,56	0,43	-0,55	0,46
Використання себе як еталону при оцінюванні інших	-0,49	0,43	-0,56	0,48
Категоричність або консервативність в оцінках людей	-0,37	0,34	-0,46	0,41
Невміння стримувати себе або згладжувати неприємні почуття при зіткненні з некомунікабельними якостями партнерів	-0,57	0,43	-0,57	0,45
Прагнення переробити, перевиховувати партнера	-0,45	0,37	-0,54	0,45
Прагнення підлагоджувати партнера під себе, зробити його зручним	-0,47	0,36	-0,51	0,43
Невміння пробачати іншому його помилки, незграбність, ненароком завдані неприємності	-0,53	0,39	-0,58	0,43
Нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту партнера	-0,51	0,39	-0,52	0,42
Невміння пристосовуватися до партнера	-0,47	0,41	-0,53	0,44

лювати хід взаємодії з професійними партнерами; 3) позитивне ставлення до професії майбутнього юриста не передбачає зокрема неприйняття або нерозуміння індивідуальності людини, невміння стримувати себе або згладжувати неприємні почуття, використання себе як еталону при оцінюванні інших, категоричності та консервативності в оцінках людей у майбутніх професійних правників; 4) професійно вмотивованим майбутнім юристам невластиве невміння пробачати іншому його помилки, незграбність, нетерпимість до фізичного чи психічного дискомфорту партнера, невміння пристосовуватися до професійного партнера, прагнення підлагоджувати партнера під себе, прагнення переробити, перевиховувати партнера тощо.

Література:

1. Філенко І. О. Filenko, I. O. Розробка та психометрична оцінка опитувальника професійної ідентичності. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*. 2015. III (19). Issue: 38. P. 115–118.
2. Міхеєва М. Л. Психолого-педагогічні чинники формування готовності майбутніх судових експертів до роботи з проблемою домашнього насильства : дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Харків, 2024. 256 с.
3. Кірзнер С. Е. Навчання майбутніх юристів усного професійно спрямованого англійського монологічного мовлення з використанням автентичної відеофонограми : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2009. 23 с.
4. Денищик О. І. Формування моральної культури як складової професійної підготовки майбутніх юристів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07. Тернопіль, 2010. 20 с.
5. Криськів М. Й. Формування професійного мовлення майбутніх юристів : автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.02. Київ, 2008. 20 с.
6. Демченко Д. І. Формування професійної іншомовної компетентності майбутніх юристів у фаховій підготовці : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2010. 20 с.
7. Чупринський Б. О. Формування професійної культури майбутніх юристів: філософсько-правове дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2010. 20 с.
8. Бойко Ю. Ю. Формування психологічної готовності майбутніх юристів до професійної діяльності : автореф. дис... канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2008. 21 с.
9. Тягнирядно Є. В. Формування риторичних умінь у майбутніх правників у процесі професійної підготовки : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 2008. 20 с.
10. Писаревська О. В. Модель формування стратегічної компетентності майбутніх юристів-міжнародників в університетах Франції. *Педагогічний альманах*. 2020. № 46. С. 193–200.
11. Горлова Л. Л. Формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх юристів у процесі фахової підготовки. *Виток педагогічної майстерності*. 2021. Випуск 28. С. 32–26.
12. Грубіч Д. Ю. Іновативні засади загальноправової підготовки майбутнього вчителя : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Харків, 2008. 21 с.

References:

1. Filenko, I. O. (2015). Rozrobka ta psykhometrychna otsinka opytuvalnyka profesiinoi identychnosti [Development and psychometric evaluation of the occupational identity questionnaire]. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, III (19), Issue: 38. P. 115–118. [in Ukrainian]
2. Mikheieva, M. L. (2024). Psykholoho-pedahohichni chynnyky formuvannia hotovnosti maibutnikh sudovykh ekspertiv do roboty z problemoiu domashnoho nasylystva [Psychological and pedagogical factors in the formation of the readiness of future forensic experts to work with the problem of domestic violence]: dys... kand. psykhol. nauk: 19.00.07. Kharkiv. 256 s. [in Ukrainian]
3. Kirzhner, S. E. (2009). Navchannia maibutnikh yurystiv usnogo profesiinoho spriamovanoho anhliiskoho monolohichnoho movlennia z vykorystanniam avtentychnoi videofonohramy [Training of future lawyers in oral professional directed English monologue using an authentic video phonogram] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.02. K.. 23 s. [in Ukrainian]
4. Denyshchik, O. I. (2010) Formuvannia moralnoi kultury yak skladovoi profesiinoi pidhotovky maibutnikh yurystiv [Formation of moral culture as a component of professional training of future lawyers] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.07. Ternopil. 20 s. [in Ukrainian]
5. Kryskiv, M. I. (2008). Formuvannia profesiinoho movlennia maibutnikh yurystiv [Formation of professional speech of future lawyers] : avtoref. dys... kand. ped. nauk: 13.00.02. K. 20 s. [in Ukrainian]
6. Demchenko, D. I. (2010). Formuvannia profesiinoi inshomovnoi kompetentnosti maibutnikh yurystiv u fakhovii pidhotovtsi [Formation of professional foreign language competence of future lawyers in professional training] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.04. Kharkiv. 20 s. [in Ukrainian]
7. Chuprinskyi, B. O. (2010). Formuvannia profesiinoi kultury maibutnikh yurystiv: filosofovsko-pravove doslidzhennia [Formation of the professional culture of future lawyers: philosophical and legal research] : avtoref. dys. ... kand. yur. nauk : 12.00.12. Lviv. 20 s. [in Ukrainian]
8. Boiko, Yu. Iu. (2008). Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti maibutnikh yurystiv do profesiinoi diialnosti [Formation of psychological readiness of future lawyers for professional activity] : avtoref. dys... kand. psykhol. nauk: 19.00.07. K. 21 s. [in Ukrainian]
9. Tiahnyriadno, Ye. V. (2008). Formuvannia rytorychnykh umin u maibutnikh pravnykiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Formation of rhetorical skills in future lawyers in the process of professional training] : avtoref. dys... kand. ped. nauk : 13.00.04. Khmelnytskyi. 20 s. [in Ukrainian]
10. Pysarevska, O. V. (2020). Model formuvannia stratehichnoi kompetentnosti maibutnikh yurystiv-mizhnarodnykiv v universytetakh Frantsii [Model of formation of strategic competence of future international lawyers in French universities]. *Pedahohichniy almanakh*. № 46, С. 193–200. [in Ukrainian]
11. Horlova, L. L. (2021) Formuvannia profesiino-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh yurystiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of professional and communicative competence of future lawyers in the process of professional training]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*. Vypusk 28. S. 32–26. [in Ukrainian]
12. Hrubich, D. Yu. (2008). Inovatsiini zasady zahalno pravoi pidhotovky maibutnoho vchytelia [Innovative principles of general legal training of the future teacher] : avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04. Kharkiv. 21 s. [in Ukrainian]